Edyta MAŁECKA-ZIEMBIŃSKA

PODATKOWE I POZAPODATKOWE OBCIĄŻENIE DOCHODÓW Z PRACY W POLSCE

Od początku transformacji systemowej Polska boryka się z problemem bezrobocia. Po jego spadku w latach 1995-1998, od 1999 roku ponownie obserwujemy jego wzrost. Na koniec kwietnia 2005 roku stopa bezrobocia w Polsce wyniosła 18,8%, przy czym rozpiętość między rozpatrywaną stopą dla poszczególnych województw wyniosła blisko 14 punktów procentowych. Województwami o najniższej stopie bezrobocia są małopolskie oraz mazowieckie – 14,8%, natomiast o najwyższej warmińsko-mazurskie – 28,6%. Rozpiętości te są znacznie większe, jeśli uwzględnimy stopy bezrobocia dla podregionów oraz powiatów[1].

Przyczyn wysokiego i rosnącego bezrobocia w Polsce jest wiele. Wzrost ten był spowodowany między innymi widocznym od końca 1998 roku osłabieniem koniunktury gospodarczej. Wpływ na to miały również czynniki demograficzne oraz czynniki zewnętrzne[2]. Niebagatelne znaczenie w kontekście poruszonego problemu mają również wysokie koszty pracy, które wynikają przede wszystkim z wysokich obciążeń nie tyle podatkowych, ile pozapodatkowych. Głównymi elementami kosztów pracy, oprócz wynagrodzenia brutto łącznie z podatkiem dochodowym od osób fizycznych, są składki na ubezpieczenia społeczne płacone zarówno przez pracowników (ubezpieczonych), jak i pracodawców (płatników składek) oraz składki na niektóre państwowe fundusze celowe. W rezultacie tych obciążeń różnica między kosztem pracy a wynagrodzeniem brutto pomniejszonym o podatek dochodowy od osób fizycznych, nazywana klinem podatkowym, jest w Polsce znaczna i ogranicza popyt na pracę. W praktyce coraz częściej swoje potwierdzenie znajduje prawidłowość zaobserwowana przez A. Laf-

[1] *Bezrobotni oraz stopa bezrobocia wg województw, podregionów i powiatów (kwiecień 2005 r.)*, dokument umieszczony na stronie www.stat.gov.pl.

[2] *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 1999 roku*, t. 1, NIK, Warszawa 2000, s. 20.

fera, że wysokie narzuty na płace skłaniają do zatrudniania pracowników w szarej strefie bądź do zaniżania ich oficjalnych wynagrodzeń[3].

W Polsce zarówno dochody z pracy najemnej (ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych, a także z umowy o dzieło lub zlecenia), jak i dochody z pozarolniczej działalności gospodarczej (prowadzonej na własny rachunek) podlegają opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych. Wyłączenia dotyczą bowiem jedynie przychodów z działalności rolniczej (z wyjątkiem przychodów z działów specjalnych produkcji rolnej) oraz z gospodarki leśnej w rozumieniu ustawy o lasach. Przychody z wymienionych tytułów podlegają opodatkowaniu odrębnymi podatkami, odpowiednio podatkiem rolnym oraz podatkiem leśnym. Pozostałe wyłączenia dotyczą przychodów z tytułu spadków i darowizn, przychodów wynikających z czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy oraz przychodów z tytułu podziału wspólnego majątku małżonków w wyniku ustania lub ograniczenia małżeńskiej wspólności majątkowej[4].

Przedmiotem niniejszego opracowania jest wysokość i zróżnicowanie obciążenia dochodów z pracy podatkiem dochodowym od osób fizycznych oraz składkami na ubezpieczenia społeczne i niektóre państwowe fundusze celowe. Pominięto w nim natomiast obciążenie podatników podatkiem rolnym i leśnym oraz składką na ubezpieczenie społeczne rolników. W zakończeniu opracowania porównano również wysokość i strukturę kosztów pracy w krajach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) w 2004 roku.

1. Opodatkowanie dochodów osób fizycznych z pracy

Nieco odmienne regulacje dotyczą opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych dochodów z pracy najemnej oraz z pozarolniczej działalności gospodarczej. Niektóre osoby fizyczne, a zwłaszcza prowadzące działalność gospodarczą w mniejszych rozmiarach, mają prawo wyboru formy opodatkowania podatkiem dochodowym. W rozpatrywanym podatku – oprócz zasad ogólnych – występują bowiem zryczałtowane formy opodatkowania, którymi obecnie są: karta podatkowa – najbardziej uproszczona forma opodatkowania – oraz zryczałtowany podatek dochodowy od przychodów ewidencjonowanych. Ponadto od 2004 roku dochód osoby fizycznej z pozarolniczej działalności gospodarczej może być opodatkowany według skali proporcjonalnej ze stawką w wy-

[3] P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, *Ekonomia 2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 275.

[4] Artykuł 2 ust. 1, pkt 1-5 ustawy z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych, DzU 2000 nr 14, poz. 176 ze zm. (dalej stosowano skrót updof).

sokości 19%[5]. Wprowadzenie tej możliwości powinno wpłynąć na zwiększenie zainteresowania osób fizycznych prowadzeniem działalności gospodarczej na własny rachunek. W przypadku wyboru stałej stawki 19% opodatkowaniu podlega dochód, a więc podatnik ma prawo do pomniejszenia przychodów o koszty ich uzyskania. Nie może natomiast korzystać z kwoty wolnej od podatku, ulg i zwolnień oraz wspólnego opodatkowania małżonków i osób samotnie wychowujących dzieci. Przysługuje mu jedynie prawo do odliczenia od dochodu przed opodatkowaniem składki na ubezpieczenia społeczne oraz straty z lat poprzednich, a od podatku – składki na powszechne ubezpieczenie zdrowotne. Kiedy zatem opłacalny jest wybór opodatkowania dochodu z pozarolniczej działalności gospodarczej stałą stawką 19%? Gdyby podatnik nie korzystał z żadnych ulg (poza prawem odliczenia składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, które również przysługuje w przypadku wyboru opodatkowania według stawki 19%), dochodem, od którego zapłaciłby taki sam podatek zarówno w przypadku opodatkowania według skali progresywnej, jak i według stałej 19% stawki jest dochód w wysokości 41 842,91 zł. Dla dochodu przewyższającego wyznaczoną kwotę korzystny jest wybór opodatkowania według stawki 19%. Atrakcyjność skali proporcjonalnej wzrasta w miarę likwidacji kolejnych odliczeń.

Ze względu na zróżnicowaną podstawę opodatkowania w wymienionych wyżej formach podatku dochodowego od osób fizycznych nie jest możliwe porównanie ich względnego obciążenia (mierzonego udziałem podatku należnego w dochodzie do opodatkowania). W rzeczywistości ciężar ten jest zindywidualizowany i zdeterminowany przede wszystkim rodzajem prowadzonej działalności, wysokością ponoszonych kosztów uzyskania przychodów oraz przysługującymi ulgami. Należy przy tym podkreślić, że o wyborze danej formy opodatkowania decyduje nie tylko ciężar podatkowy, lecz również wymogi w zakresie prowadzonej ewidencji, zwłaszcza kosztów uzyskania przychodów[6].

Wymienione formy opodatkowania mają charakter fakultatywny, gdyż podatnicy, spełniający ustawowe warunki, uprawnieni są do wyboru takiej formy opodatkowania dochodu, która jest dla nich najbardziej korzystna. Prawodawca, zwiększając obciążenie podatkiem dochodowym od osób fizycznych na zasadach ogólnych lub rozbudowując wymaganą ewidencję, musi zatem brać pod uwagę możliwość ograniczenia jego zakresu podmiotowego[7].

---

[5] Artykuł 30c updof.

[6] Szerzej na temat przesłanek wyboru wyróżnionych form opodatkowania oraz wiążącego się z nimi ciężaru podatkowego zob. między innymi E. Małecka, *Formy opodatkowania dochodu z pozarolniczej działalności gospodarczej osoby fizycznej a obciążenie podatkowe*, w: *Zarządzanie finansami. Biznes, bankowość i finanse na rynkach wschodzących*, red. D. Zarzecki, Uniwersytet Szczeciński i Uniwersytet Północnej Malezji, Szczecin 2005, s. 227-235.

[7] Ciężar opodatkowania ponoszony przez przedsiębiorstwo stanowi kryterium wyboru jego strategii podatkowej, jeśli jego celem jest minimalizacja tego ciężaru. Szerzej na temat

Dochody ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych, a także z tytułu działalności wykonywanej osobiście (w tym z umowy o dzieło lub zlecenia) podlegają opodatkowaniu na zasadach ogólnych. Opodatkowaniu podlega wówczas dochód, a więc podatnik ma prawo do pomniejszenia uzyskanych przychodów o koszty ich uzyskania. Na faktyczny ciężar podatku, oprócz wysokości podstawy opodatkowania, która determinuje wysokość stawki podatkowej, wpływa także źródło osiągnięcia dochodu. Od niego uzależniony jest bowiem sposób ustalania i wysokości kosztów uzyskania przychodów. Z praktycznego punktu widzenia koszty uzyskania przychodów, oprócz przychodów, stanowią najważniejszy element determinujący wysokość dochodu do opodatkowania i w konsekwencji należnego podatku.

Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych przewiduje trzy zasadnicze sposoby ustalania kosztów uzyskania przychodów: na podstawie ksiąg podatkowych, ryczałtowo (kwotowo) oraz przy wykorzystaniu normatywów procentowych. W niektórych wypadkach prawodawca przyjmuje założenie, że osiągnięcie przychodów nie wymagało poniesienia kosztów.

W przypadku podatników zobowiązanych do prowadzenia ksiąg podatkowych (ksiąg rachunkowych lub księgi przychodów i rozchodów) koszty uzyskania przychodów powinny wynikać z rzetelnych i prawidłowo prowadzonych ksiąg, mających oparcie na dokumentach księgowych. Koszty faktycznie poniesione, odpowiednio udokumentowane, potrącane są od przychodów uzyskiwanych między innymi z:

- pozarolniczej działalności gospodarczej, z wyjątkiem działalności wykonywanej osobiście,
- działów specjalnych produkcji rolnej (u podatników prowadzących księgi podatkowe),
- kapitałów pieniężnych z tytułu sprzedaży udziałów, akcji, obligacji lub innych papierów wartościowych.

Obowiązek ustalenia kosztów uzyskania przychodów z wymienionych źródeł ciąży bezpośrednio na podatniku.

W myśl przepisów regulujących podatek dochodowy od osób fizycznych kosztami uzyskania przychodów z poszczególnego źródła są wszelkie koszty poniesione w celu uzyskania przychodów, z wyjątkiem kosztów enumeratywnie wymienionych w ustawie[8]. Zatem przy prowadzeniu księgowości mogą rodzić

---

pomiaru ciężaru opodatkowania przedsiębiorstwa zob.: E. Czerwińska, D. Krzemińska, M. Kuchlewska, *Ciężar opodatkowania*, w: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa. Materiały na konferencję*, red. E. Czerwińska, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1993, s. 20-28. Zob. również D. Krzemińska, *Finanse przedsiębiorstwa*, wyd. 3, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 2002, s. 210-216.

[8] Artykuł 22 ust. 1 updof.

się wątpliwości, czy konkretny wydatek należy uznać za potrącalny (czyli za koszt uzyskania przychodu) czy też niepotrącalny. Ustawowy katalog wydatków niestanowiących kosztów uzyskania przychodów, choć jest bardzo obszerny, nie eliminuje licznych wątpliwości, rodzących się na tym gruncie. Dla tej grupy podatników występowanie tychże wydatków oznacza niekiedy istotne podniesienie podstawy opodatkowania oraz należnego podatku.

W odniesieniu do przychodów ze stosunku służbowego, stosunku pracy, spółdzielczego stosunku pracy oraz pracy nakładczej od 2004 roku prawodawca zrezygnował z procentowej metody ustalania kosztów uzyskania przychodów[9]. Obecnie są one określane kwotowo i różnicowane w zależności od liczby zakładów pracy oraz położenia zakładu(ów) pracy w stosunku do miejsca czasowego lub stałego zamieszkania[10]. Niestety dla 2005 r. koszty te nie zostały zwaloryzowane i obowiązywały w tej samej wysokości co w 2004 roku (zob. tabela 1)[11]. Koszty te były bardzo niskie i w relacji do minimalnego i przeciętnego wynagrodzenia brutto w 2005 roku stanowiły odpowiednio nieco ponad 12 i 4%.

Jeżeli roczne koszty uzyskania przychodów określone kwotowo są niższe od wydatków na dojazd do zakładu lub zakładów pracy środkami transportu autobusowego, kolejowego, promowego lub komunikacji miejskiej, w rocznym zeznaniu podatkowym koszty te mogą być przyjęte w wysokości wydatków faktycznie poniesionych, udokumentowanych wyłącznie imiennymi biletami okresowymi[12].

Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych przewiduje również możliwość procentowego ustalania kosztów uzyskania przychodów w stosunku do uzyskanych przychodów – odpowiednio 20 lub 50%. Normatyw 20% przysługuje w przypadku przychodów z niektórych rodzajów działalności wykony-

[9] Wcześniej koszty te przysługiwały w wysokości 0,25% kwoty, stanowiącej górną granicę I przedziału skali miesięcznie, co stanowiło 3% rocznie. Wysokość rocznych kosztów można było podwyższać łącznie do 4,5% górnej granicy I przedziału skali wtedy, gdy podatnik uzyskiwał przychody z wymienionych tytułów równocześnie od kilku zakładów pracy. Tak wyznaczone koszty można było podwyższać o 25%, jeżeli miejsce stałego lub czasowego zamieszkania podatnika było położone poza miejscowością, w której znajdował się zakład pracy, a podatnik nie otrzymywał dodatku za rozłąkę. Zob. art. 22 ust. 2 i 2a updof.

[10] Ten sam sposób ustalania kosztów uzyskania przychodów dotyczy również: przychodów otrzymywanych w związku z pełnieniem obowiązków społecznych lub obywatelskich, bez względu na sposób powoływania tych osób; przychodów otrzymywanych przez osoby, niezależnie od sposobu ich powoływania, należące do składu zarządów, rad nadzorczych, komisji lub innych organów będących osobami prawnymi, przychodów z tytułu osobiście wykonywanej działalności na podstawie kontraktu menedżerskiego lub umów o podobnym charakterze. Artykuł 22 ust. 9 pkt 5 updof.

[11] Dla 2006 r. koszty te pozostały w niezmienionej wysokości.

[12] Artykuł 22 ust. 11 updof.

Tabela 1. Koszty uzyskania przychodów ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych w latach 2004 i 2005 (w zł)

Lata	Podatnicy zatrudnieni w jednym zakładzie pracy		Podatnicy zatrudnieni w więcej niż w jednym zakładzie pracy		Podatnicy dojeżdżający, zatrudnieni w jednym zakładzie pracy, nieotrzymujący dodatku za rozłąkę		Podatnicy dojeżdżający, zatrudnieni w więcej niż w jednym zakładzie pracy, nieotrzymujący dodatku za rozłąkę		Koszty miesięczne podatnika zatrudnionego w jednym zakładzie pracy/ /minimalne miesięczne wynagrodzenie brutto (w %)	Koszty miesięczne podatnika zatrudnionego w jednym zakładzie pracy/ /przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (w %)*
	koszty miesięczne	limit roczny kosztów	koszty miesięczne w każdym zakładzie	limit roczny kosztów	koszty miesięczne	limit roczny kosztów	koszty miesięczne w każdym zakładzie	limit roczny kosztów		
2004	102,25	1227,00	102,25	1840,77	127,82	1533,84	127,82	2300,94	12,41	4,47
2005	102,25	1227,00	102,25	1840,77	127,82	1533,84	127,82	2300,94	12,04	4,23

* Dla 2005 roku uwzględniono przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w I kwartale 2005 roku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: art. 22 ust. 2 i 2a updof; strony internetowej www.stat.gov.pl, § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 września 2003 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2004 roku, DzU nr 167, poz. 1623, § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 września 2004 roku w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2005 roku, DzU nr 201, poz. 2062 oraz komunikatu prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 maja 2005 roku w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w pierwszym kwartale 2005 roku, MP nr 29, poz. 409.

wanej osobiście, w tym na podstawie umowy o dzieło lub umowy zlecenia[13]. Natomiast dla przychodów z tytułu zapłaty za: przeniesienie prawa własności projektu wynalazczego, topografii układu scalonego, znaku towarowego lub wzoru zdobniczego przez pierwszego właściciela, opłaty licencyjnej za przeniesienie prawa stosowania wcześniej wymienionych tytułów, otrzymanej w pierwszym roku trwania licencji od pierwszej jednostki, z którą zawarto umowę licencyjną, korzystania przez twórców z praw autorskich i artystów wykonawców z praw pokrewnych lub rozporządzania przez nich tymi prawami, koszty uzyskania wynoszą 50% tych przychodów[14]. Jeżeli podatnik udowodni, że koszty

[13] Artykuł 22 ust. 9, pkt 4 updof.

[14] Artykuł 22 ust. 9, pkt 1, 2 i 3 updof. Od 2001 roku koszty uzyskania przychodów z tytułu korzystania bądź rozporządzania przez twórców prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi są odliczane od przychodu pomniejszonego o składki na ubezpieczenie emerytalne, rentowe oraz chorobowe. Tę samą zasadę zastosowano do przychodów z niektórych

uzyskania przychodów były wyższe niż wynikające z normatywów 20 lub 50%, to przyjmuje się je w wysokości kosztów faktycznie poniesionych[15].

Należy zauważyć, że przepis regulujący „50-procentowe koszty" odnosi się do uzyskania niektórych przychodów spośród wszystkich źródeł podlegających opodatkowaniu, nie wyłączając przy tym tych źródeł przychodów, do których mają zastosowanie różne normy kosztów. Świadczy to o nakładaniu się zakresów ustawy podatkowej, nie zaś o ich wzajemnym wyłączaniu się[16]. Stanowi to podstawę do naliczania 50% kosztów uzyskania przychodu niezależnie od tego, na podstawie jakiego stosunku prawnego jest on uzyskiwany. Zatem ten sposób ustalania kosztów uzyskania przychodów może również dotyczyć przychodów osiąganych w ramach stosunku pracy. Do zastosowania tej normy wystarczy spełnienie po stronie pracownika jednej z dwóch przesłanek, mianowicie korzystania lub rozporządzania prawem autorskim (lub pokrewnym)[17].

Ustawa określa również rodzaje przychodów, w przypadku których nie przysługują żadne koszty uzyskania. W tej sytuacji pojęcie przychodu jest równoznaczne z pojęciem dochodu podlegającego opodatkowaniu. Do dochodów (przychodów) tych zaliczają się w szczególności:

- dochody z emerytur i rent krajowych i zagranicznych,
- zasiłki pieniężne z ubezpieczenia społecznego wypłacane przez organ rentowy,
- zasiłki wypłacane przez organ zatrudnienia.

Nie ustala się również kosztów uzyskania przychodów w przypadku poboru podatku dochodowego w formie ryczałtu[18]. W stosunku do tej grupy przychodów ustawodawca określa odmienne stawki podatkowe (np. 10, 19 lub 20%), z reguły niższe niż najniższa stawka w progresywnej skali podatkowej. Niższe

---

rodzajów działalności wykonywanej osobiście, co do których mają zastosowanie 20% koszty uzyskania przychodów.

[15] Artykuł 22 ust. 10 updof.

[16] J. Jezioro, B. Sołtys, *Twórczość naukowa w ramach stosunku pracy a podatek dochodowy*, Przegląd Podatkowy 1995, nr 12, s. 11.

[17] Jest to zgodne z interpretacją wydaną przez Ministerstwo Finansów, stwierdzającą w sposób jednoznaczny, że „forma umownego stosunku prawnego, w ramach którego wykonywane są prace twórcze, stanowiące podstawę do uzyskania wynagrodzenia (honorarium) z tytułu korzystania przez twórców z praw autorskich lub praw pokrewnych lub rozporządzania przez nich tymi prawami, nie ma znaczenia dla ich kwalifikacji odnośnie wysokości normy kosztów uzyskania przychodów. O zastosowaniu normy 50% decyduje bowiem wyłącznie fakt uzyskania przychodu jako wynagrodzenia za wykonanie czynności (utworu) będącej przedmiotem prawa autorskiego". Interpretacja Ministerstwa Finansów z dnia 11 stycznia 1995 roku Nr PO-804-025/95.

[18] Przychody, których nie łączy się z dochodami (przychodami) z innych źródeł i pobiera się od nich podatek w formie ryczałtu, zostały określone w art. 28-30a oraz 44 ust. 4 updof.

stawki w odniesieniu do tych przychodów można wiązać z nieuwzględnieniem kosztów ich uzyskania. Stanowi to jednak naruszenie zasady opodatkowania czystego dochodu w znaczeniu przedmiotowym. Rozwiązanie to zapewne podyktowane zostało przede wszystkim dążeniem do uproszczenia wymiaru podatku.

Regulacje w zakresie kosztów uzyskania przychodów pozwalają sformułować kilka wniosków. Najwięcej wątpliwości budzi obecnie kwestia kosztów uzyskania przychodów ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych. W skład tych kosztów wchodzą jedynie koszty dojazdu do pracy środkami transportu publicznego. Pomija się fakt, że wykonywanie pracy często wiąże się z koniecznością ponoszenia innych wydatków. Rodzaj i skala tych wydatków mogą być różne, w zależności od wykonywanej pracy. Rozpatrzenia wymaga również postulat uzależnienia tychże kosztów od wysokości uzyskiwanych przychodów, tak jak to jest na przykład w odniesieniu do przychodów z tytułu korzystania z praw autorskich i pokrewnych[19]. Wątpliwości może budzić również wysokość tych kosztów. Jest to kwestia szczególnie istotna w kontekście likwidacji większości ulg, w tym również tych, które stanowiły swoisty substytut kosztów uzyskania przychodów, jak ulga związana z odpłatnym kształceniem w szkołach wyższych bądź z odpłatnym dokształceniem i doskonaleniem zawodowym podatnika.

W literaturze podkreśla się, że w kosztach uzyskania przychodów osoby fizycznej powinno się uwzględniać minimum egzystencji, wydatki na ochronę zdrowia, podnoszenie kwalifikacji i ubezpieczenia społeczne[20]. Natomiast w przyjętych rozwiązaniach kryterium różnicowania kosztów jest podstawa prawna zatrudnienia pracownika. Zróżnicowana podstawa prawna zatrudnienia z reguły nie musi oznaczać różnych kosztów uzyskania przychodów. Wybór tej podstawy często jest natomiast zdeterminowany chęcią zmniejszenia obciążenia podatkowego, a także na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych lub uniknięcia stosowania różnych przepisów finansowo-księgowych. Nie wynika on zaś ze specyfiki wykonywanych czynności.

Wiele uwag rodzi także lista kosztów niestanowiących kosztów uzyskania przychodów. Jej ciągłe zmiany są źródłem wątpliwości interpretacyjnych i czynią ją mało przejrzystą. Natomiast podatnik, chcący wykorzystać wszystkie możliwości zmniejszenia ciężaru podatkowego, musi więcej czasu i energii poświęcać na zmaganie się z zawiłą materią podatkową niż na prowadzenie właściwej działalności, przynoszącej przychód.

---

[19] Jak zauważa W. Wójtowicz „[...] ryczałtowe określenie kosztów powinno nawiązywać do kwoty faktycznego przychodu, a nie do innych wielkości oderwanych od przychodu uzyskanego przez podatnika". W. Wójtowicz, *Podatki – część szczegółowa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999, s. 55.

[20] W. Modzelewski, *Czas na kodyfikację systemu*, Życie Gospodarcze 1996, nr 21, s. 26 i 27.

W warunkach znacznego zróżnicowania sposobów ustalania kosztów uzyskania przychodów i w konsekwencji różnej ich wysokości, niezmiernie ważna jest sprawność aparatu podatkowego, jego zdolność do kontroli i twardego egzekwowania podatku. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą lub wykonujące samodzielną działalność mają większe możliwości ukrycia lub zaniżenia swoich dochodów, poprzez zawyżanie kosztów uzyskania przychodów. Podatnicy otrzymujący dochody ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych, a także emeryci i renciści mają w tym zakresie o wiele mniejsze możliwości[21]. Jest to niezwykle istotna kwestia z punktu widzenia rozłożenia ciężaru podatkowego. Podatnicy, którzy w związku z wysokimi dochodami powinni płacić wyższe podatki, ze względu na zawyżone koszty uzyskania przychodów, płacą je odpowiednio niższe. Natomiast podatnicy o niskich przychodach i jednocześnie niskich kosztach ich uzyskania, bez możliwości ich sztucznego zawyżania, płacą relatywnie wysoki podatek dochodowy i to na nich w głównej mierze spoczywa wyższy ciężar rozpatrywanego podatku. Nierówne egzekwowanie należności podatkowych rodzi poczucie niesprawiedliwości, a tym samym osłabia dyscyplinę podatników. Natomiast konsekwencją dla budżetu państwa są wysokie koszty poboru tego podatku i niższe wpływy z jego tytułu.

Należy również zwrócić uwagę na różnice w opodatkowaniu dochodów z pracy (niefundowanych) oraz dochodów z kapitałów (fundowanych). Obecne rozwiązania dyskryminują pierwszą grupę dochodów. Dochody z pracy opodatkowane są według skali progresywnej ze stawkami 19, 30 i 40%, a jedynie w przypadku pozarolniczej działalności gospodarczej możliwy jest wybór stałej stawki 19%. Natomiast dochody (przychody) z kapitałów pieniężnych są opodatkowane 19% zryczałtowanym podatkiem dochodowym, z tym że nie zawsze uwzględniane są koszty uzyskania przychodów. Przykładowo w odniesieniu do przychodów z tytułu obrotu na giełdzie koszty uzyskania przychodów są uwzględniane, natomiast w przypadku dywidend czy odsetek od lokat bankowych nie jest już to możliwe[22].

Tabela 2 przedstawia efektywne stopy podatku dochodowego od osób fizycznych dla podatników, osiągających dochód wyłącznie ze stosunku pracy oraz z działalności gospodarczej, a także z więcej niż jednego źródła. Stopy te określono również dla ogółu podatników i wyznaczono je według przedziałów skali podatkowej. W analizie pominięto uzyskujących wyłącznie emerytury lub renty, gdyż ta grupa podatników jest poza podmiotowym zakresem niniejszego

[21] J. Supińska, *Rola podatków w polityce społecznej*, w: *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, red. A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Księżopolski, Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 1998, s. 270 i 271.

[22] Artykuł 30a i 30b updof.

Tabela 2. Efektywne stopy* podatku dochodowego od osób fizycznych według przedziałów skali podatkowej w zależności od źródła uzyskania przychodów w latach 2001-2003 (w %)

Numer przedziału skali	2001	2002	2003	Średnia arytmetyczna	2001	2002	2003	Średnia arytmetyczna
Ogółem					**Przychody wyłącznie ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych**			
I	13,30	13,22	13,11	**13,21**	13,56	13,53	13,30	**13,46**
II	17,39	17,99	18,11	**17,83**	17,79	18,21	18,30	**18,10**
III	29,14	30,10	27,98	**29,07**	26,77	28,72	27,76	**27,75**
Ogółem	15,61	15,85	15,35	**15,60**	14,80	15,40	15,07	**15,09**
Przychody wyłącznie z działalności gospodarczej i wolnych zawodów					**Przychody z więcej niż jednego źródła**			
I	12,56	12,51	12,83	**12,63**	13,51	13,40	13,32	**13,41**
II	17,21	17,28	17,00	**17,17**	17,27	17,97	18,16	**17,80**
III	33,01	29,80	29,17	**30,66**	28,19	30,50	27,70	**28,80**
Ogółem	25,56	21,28	22,35	**23,06**	16,38	17,13	16,23	**16,58**

* Obciążenie przeciętnym podatkiem należnym (po odliczeniach, ale łącznie ze składką na powszechne ubezpieczenie zdrowotne) przeciętnego dochodu brutto (przed odliczeniami, ale po odliczeniu składek na powszechne ubezpieczenia społeczne).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

opracowania. Odnośna analiza dotyczy trzech ostatnich lat, za które dostępne są dane[23].

Stopy analizowanego podatku znacznie odbiegają od jego stawek nominalnych. W badanych latach stawki te wynosiły odpowiednio 19, 30 i 40%. Od 2001 roku górna granica I przedziału skali podatkowej wynosiła 37 024 zł, a przedziału II – 74 048 zł.[24] Ponadto podatnikom przysługuje prawo do pomniejszenia podatku w I przedziale skali podatkowej o kwotę wolną od podatku, która w 2001 roku wynosiła 493,32 zł, w 2002 roku – 518,16 zł, a od 2003 roku – 530,08 zł. Należy również podkreślić, że w podatku tym obowiązuje skala progresywna ciągła. Pozwala ona na bardziej równomierny wzrost obciążenia podatkowego, gdyż wyższą stawkę stosuje się tylko do nadwyżki powyżej granicy danego przedziału skali podatkowej.

Z przedstawionych danych wynika, że w I i II przedziale skali podatkowej podatek według najwyższej efektywnej stopy płacili osiągający dochód wyłącz-

[23] Dane te zazwyczaj ukazują się w drugiej połowie roku następnego.

[24] Od 2002 roku przedziały skali podatkowej nie są waloryzowane.

nie ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych. Natomiast w III przedziale skali podatkowej efektywna stopa podatku była najwyższa dla podatników osiągających dochód wyłącznie z działalności gospodarczej i wolnych zawodów.

Największe różnice między efektywnymi stopami podatkowymi dla poszczególnych przedziałów skali podatkowej występowały w grupie podatników, czerpiących dochód wyłącznie z działalności gospodarczej i wolnych zawodów. W badanych latach dla tej grupy podatników średnie efektywne obciążenie dochodu brutto podatkiem wynosiło odpowiednio 12,6, 17,2 oraz 30,7%. Najmniejsza różnica między efektywnymi stopami podatkowymi występowała w grupie podatników, osiągających dochód wyłącznie ze stosunku pracy oraz stosunków pokrewnych. Podatnicy ci płacili relatywnie wysoki podatek w I i II przedziale skali i jednocześnie niski – w III. Natomiast w grupie podatników uzyskujących dochód z więcej niż jednego źródła efektywne jego obciążenie w I i II przedziale skali było relatywnie niskie, a w III – wysokie (tylko podatnicy uzyskujący dochód z działalności gospodarczej w I i II przedziale skali płacili podatek według niższej stopy, a w III – według wyższej).

Należy podkreślić, że relatywnie niskie obciążenie rozpatrywanym podatkiem dochodów z działalności gospodarczej i wolnych zawodów w I i II przedziale skali nie wynikało bynajmniej z ich niskiej wysokości. Jest to bowiem grupa o stosunkowo wysokich dochodach, prawie zawsze przekraczających poziom średni. Relatywnie niskie obciążenie podatkiem dochodowym od osób fizycznych dochodów z tego źródła w I i II przedziale skali musiało zatem wynikać z dokonanych odliczeń, natomiast wysokie w III – ze stosunkowo bardzo wysokiego przeciętnego dochodu.

2. Wysokość i struktura kosztów pracy

Przez pojęcie kosztów pracy rozumie się nie tylko płace netto oraz obciążenia podatkowe, ale także pozapodatkowe, w tym szczególnie składki na ubezpieczenia społeczne oraz niektóre państwowe fundusze celowe.

Pracownicy (ubezpieczeni) są zobowiązani do pokrycia z własnych środków połowy składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe – odpowiednio w wysokości 9,76% oraz 6,5% podstawy wymiaru, a ponadto całej składki na ubezpieczenie chorobowe – 2,45%. Pokrywają również część składki na powszechne ubezpieczenie zdrowotne przekraczającą 7,75% podstawy składki[25]. Natomiast pracodawcy (płatnicy składek) finansują połowę składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe (łącznie 16,26%) oraz całość składki na ubezpieczenie wypad-

[25] Artykuł 66 ust. 1, pkt 1, oraz art. 242 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, DzU nr 210, poz. 2135, oraz art. 27b updof.

kowe. Stopa procentowa składek na ubezpieczenie wypadkowe jest zróżnicowana dla poszczególnych płatników składek i ustalana w zależności od poziomu zagrożeń zawodowych i skutków tych zagrożeń[26]. Ponadto pracodawcy płacą obowiązkowe składki na niektóre państwowe fundusz celowe, na przykład Fundusz Pracy (2,45%)[27] oraz Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych (0,15%)[28].

Koszty pracy przy wynagrodzeniu równym miesięcznemu minimalnemu i przeciętnemu wynagrodzeniu brutto, a także czterokrotności przeciętnego wynagrodzenia brutto przedstawia tabela 3. Trzeba jednak zauważyć, że wyznaczone koszty nie są ani maksymalnymi kosztami, ani wyłącznymi. Mogą one jeszcze ulec zwiększeniu w przypadku wyższej składki na fundusz wypadkowy, a także w przypadku obowiązku dokonywania odpisów na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych. Fundusz ten tworzą pracodawcy, zatrudniający według stanu na dzień 1 stycznia danego roku co najmniej 20 pracowników w przeliczeniu na pełne etaty[29]. Ponadto możliwe są również obowiązkowe wpłaty na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Obowiązek ten dotyczy pracodawców zatrudniających co najmniej 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy. Miesięczna wpłata stanowi równowartość iloczynu 40,65% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w poprzednim kwartale[30] i liczby pracowników odpowiadającej różnicy między zatrudnieniem zapewniającym osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wysokości 6% a rzeczywistym zatrudnieniem osób niepełnosprawnych[31].

---

[26] Artykuł 15 ust. 2 ustawy z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, DzU nr 137, poz. 887. Dla 2005 roku stopa ta mieściła się w przedziale 0,97--3,86%. Wysokość tej stopy została określona w załączniku nr 2 do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 listopada 2002 roku w sprawie różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków, DzU nr 200, poz. 1692.

[27] Artykuł 104 ust. 2 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU nr 99, poz. 1001, oraz art. 39 ustawy budżetowej na rok 2005 z dnia 22 grudnia 2004 roku, DzU 2004 nr 278, poz. 2755.

[28] Artykuł 18 ust. 2 ustawy z dnia 29 grudnia 1993 roku o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy, DzU 2002 nr 9, poz. 85 oraz art. 40 ustawy budżetowej na rok 2005.

[29] Artykuł 3 ust. 1 ustawy z dnia 4 marca 1994 roku o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, DzU 1996 nr 70, poz. 335.

[30] Wielkość ta jest brana pod uwagę od pierwszego dnia następnego miesiąca po jej ogłoszeniu przez prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w formie komunikatu w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski".

[31] Artykuł 21 ust. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, DzU nr 123, poz. 776.

Tabela 3. Koszty pracy najemnej w Polsce w 2005 roku

Wyszczególnienie	Pdof – 19% ZUS – 18,71% / 18,19%				Pdof – 40% ZUS – 2,45% / 1,93%			
	minimalne miesięczne wynagrodzenie brutto		przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto*		przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto*		czterokrotność przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto*	
	(w zł)	udział w kosztach pracy (w %)	(w zł)	udział w kosztach pracy (w %)	(w zł)	udział w kosztach pracy (w %)	(w zł)	udział w kosztach pracy (w %)
1. Wynagrodzenie brutto	849,00	82,79	2415,45	82,79	2415,45	95,67	9661,80	95,67
2. Składki na ubezpieczenia społeczne finansowane przez pracownika (18,71%)	158,85	15,49	451,93	15,49	59,18	2,34	236,71	2,34
– na ubezpieczenie emerytalne (9,76%)	82,86	8,08	235,75	8,08	-	-	-	-
– na ubezpieczenia rentowe (6,5%)	55,19	5,38	157,00	5,38	-	-	-	-
– na ubezpieczenie chorobowe (2,45%)	20,80	2,03	59,18	2,03	59,18	2,34	236,71	2,34
3. Składka na ubezpieczenie zdrowotne (8,5%)	58,66	5,72	166,90	5,72	200,28	7,93	801,13	7,93
3a. Odliczana od podatku (7,75%)	53,49	5,22	152,17	5,22	182,61	7,23	730,44	7,23
3b. Odliczana od wynagrodzenia brutto (0,75%)	5,18	0,51	14,73	0,50	17,67	0,70	70,69	0,70
4. Zaliczka na podatek**	67,53	6,59	309,47	10,61	857,44	33,96	3684,97	36,49
5. Składki na ubezpieczenia społeczne finansowane przez pracodawcę (18,19%)	154,44	15,06	439,37	15,06	46,62	1,85	186,47	1,85
– na ubezpieczenie emerytalne (9,76%)	82,86	8,08	235,75	8,08	-	-	-	-
– na ubezpieczenia rentowe (6,5%)	55,19	5,38	157,00	5,38	-	-	-	-
– na ubezpieczenie wypadkowe (1,93%)***	16,39	1,60	46,62	1,60	46,62	1,85	186,47	1,85
6. Składka na Fundusz Pracy (2,45%)	20,80	2,03	59,18	2,03	59,18	2,34	236,71	2,34
7. Składka na Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych (0,15%)	1,27	0,12	3,62	0,12	3,62	0,14	14,49	0,14
8. Koszty pracy (1+5+6+7)	1025,51	100,00	2917,62	100,00	2524,87	100,00	10099,47	100,00
9. Wynagrodzenie netto (1–2––3b–4)	617,44	60,21	1639,32	56,19	1481,16	58,66	5669,43	56,14
10. Wynagrodzenie netto/Wynagrodzenie brutto (9/1); w %	72,73	-	67,87	-	61,32	-	58,68	-

ZUS – składki na ubezpieczenia społeczne płacone przez pracownika/pracodawcę

* Dla I kwartału 2005 roku.

** Zaliczka przed odliczeniem składki na powszechne ubezpieczenie zdrowotne.

*** Dla płatnika składek zgłaszającego do ubezpieczenia wypadkowego nie więcej niż 9 ubezpieczonych stopa procentowa składki na ubezpieczenie wypadkowe wynosi 50% najwyższej stopy procentowej składek ustalonej na dany rok składkowy dla grup działalności, co oznacza, że na okres od 1 kwietnia 2005 roku do 31 marca 2006 roku wynosi ona 1,93% podstawy jej wymiaru.

Źródło: Opracowanie własne. Informacja o minimalnym miesięcznym wynagrodzeniu brutto na podstawie § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 września 2004 roku w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2005 roku, natomiast o przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniu brutto w I kwartale 2005 roku na podstawie komunikatu prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 maja 2005 roku w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w pierwszym kwartale 2005 roku.

Największą część kosztów pracy stanowi płaca netto. W analizowanych przykładach jej udział w kosztach pracy kształtował się od 56,1 do 60,2%. Różnica ta jest wynikiem kilku czynników. Po przekroczeniu określonej wysokości dochodu z jednej strony rośnie stawka podatku dochodowego od osób fizycznych, z drugiej natomiast maleją składki na ubezpieczenia społeczne, co jest wynikiem istnienia górnej granicy podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe. Należy jednak zauważyć, że przy tej samej wysokości stawki podatku dochodowego (19%) i składek na ubezpieczenia społeczne (łącznie 36,9%) badany udział różnił się o 4 punkty procentowe – wyniósł 60,2% dla minimalnego wynagrodzenia i 56,2% – dla przeciętnego wynagrodzenia. Wynika to z różnego udziału zaliczki na podatek dochodowy w kosztach pracy. W pierwszym wypadku wyniósł on 6,6%, a w drugim – 10,6%. Efekt progresji jest tutaj rezultatem stałych, niezależnych od wysokości osiągniętego wynagrodzenia – kosztów uzyskania przychodów ze stosunku pracy oraz kwoty wolnej od podatku. Miesięczne koszty uzyskania przychodów z tego źródła stanowią 102,25 zł, a kwota wolna od podatku – 44,17 zł. Przy rosnącym wynagrodzeniu znaczenie tych kwot maleje, zaostrzając progresję rozpatrywanego podatku.

Drugim co do znaczenia elementem kosztów pracy są bądź łączne składki ubezpieczenia społecznego, bądź zaliczka na podatek dochodowy, co wynika ze wspomnianej już górnej granicy podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe. Początkowo dominują składki na ubezpieczenia społeczne, stanowiące łącznie 30,55% kosztów pracy. Po przekroczeniu wspomnianej granicy udział ten maleje do 4,19%. Natomiast rośnie wówczas udział w kosztach pracy zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych, co wiąże się z wyższymi stawkami tego podatku dla wyższych dochodów. Należy zauważyć, że składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe są w połowie finansowane przez pracownika z wynagrodzenia brutto, w połowie – ze środków pracodawcy. Istnienie górnej granicy podstawy wymiaru tych składek powoduje, że po jej przekroczeniu z jednej strony rośnie udział w kosztach pracy wynagrodzenia brutto (z 82,8 do 95,7%), z drugiej natomiast łagodzony jest wzrost udziału w tymże wynagrodzeniu podatku dochodowego. Wysokość składek na ubezpieczenia społeczne finansowanych przez pracownika z wynagrodzenia brutto oraz stawek podatku dochodowego od osób fizycznych w zależności od wysokości osiąganych dochodów przedstawia tabela 4.

Widać wyraźnie, że dla pracownika najkorzystniejsza z punktu widzenia ponoszonego ciężaru tak podatkowego, jak i pozapodatkowego, jest sytuacja określona w czwartej kolumnie tabeli 4. Podatnik deklaruje dochód do opodatkowania jeszcze w II przedziale skali podatkowej, gdzie stawka podatku wynosi 30%, a już jest zwolniony z obowiązku opłacania składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe. Płaci jedynie składkę na ubezpieczenie chorobowe w wysokości 2,45% podstawy wymiaru. Natomiast najgorsza jest sytuacja określona w trze-

Tabela 4. Składki ubezpieczenia społecznego finansowane przez pracownika oraz stawki podatku dochodowego od osób fizycznych w 2005 roku (w %)

Wyszczególnienie	Do 72 690 zł*		Powyżej 72 690 zł*	
	do 37 024 zł**	powyżej 37 024 zł	do 74 048 zł**	powyżej 74 048 zł
ZUS	18,71	18,71	2,45	2,45
Pdof	19	30	30	40

ZUS – składki na ubezpieczenia społeczne finansowane przez pracownika (ubezpieczonego).
Pdof – podatek dochodowy od osób fizycznych

* Trzydziestokrotność prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego brutto w gospodarce narodowej na rok 2005.

** Granice przedziałów skali podatkowej w podatku dochodowym od osób fizycznych. Dochód do opodatkowania wyliczamy następująco: wynagrodzenie brutto – składki ZUS pracownika – koszty uzyskania przychodów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie art. 27 ust. 1 updof, art. 34 ustawy budżetowej na rok 2005 oraz art. 22 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

ciej kolumnie tabeli 4, gdyż podatnik już przekracza górną granicę I przedziału skali podatkowej, a jeszcze płaci składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe.

Ograniczenie rocznej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe do trzydziestokrotności prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok kalendarzowy[32] znaczenie osłabia progresję obciążenia dochodów z pracy. Górna granica II przedziału skali podatkowej w 2005 roku wynosiła 74 048 zł, a wspomniane w zdaniu poprzednim ograniczenie – 72 690 zł (30 · 2423 zł)[33]. Zatem podatnik deklarujący dochód do opodatkowania w górnej części II przedziału skali podatkowej bądź w III przedziale skali wprawdzie płacił podatek od nadwyżki powyżej granicy przedziałów według stawki odpowiednio 30 lub 30 i 40%, ale nie dotyczył go już obowiązek uiszczenia składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe[34]. Dodać należy, że ograniczenia, o którym mowa, nie stosuje się przy ustalaniu podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia chorobowe oraz wypadkowe[35].

[32] Prognozowane przeciętne wynagrodzenie miesięczne w gospodarce narodowej na dany rok kalendarzowy określane jest w ustawie budżetowej, ustawie o prowizorium budżetowym lub ich projektach, jeżeli odpowiednie ustawy nie zostały uchwalone.

[33] Artykuł 34 ustawy budżetowej na rok 2005.

[34] Można spotkać opinie, że wprowadzenie górnego pułapu składek na powszechne ubezpieczenia emerytalne i rentowe spowodowało, że obciążenie osób fizycznych podatkiem dochodowym oraz składką na ZUS jest prawie liniowe (wynosi 19% podatku i 18,71% składki ZUS od dochodów niskich oraz 40% podatku i 2,45% składki ZUS od dochodów wysokich). Zob. S. Gomułka, *Recepta na wzrost*, Rzeczpospolita 2001, nr 298, s. A10.

[35] Artykuł 19 ust. 1 oraz art. 20 ust. 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Dodatkowo progresję obciążenia dochodów z pracy osłabia nietypowa struktura podatników podatku dochodowego od osób fizycznych według przedziałów skali podatkowej. W latach 1992-2003 z podatku dochodowego od osób fizycznych na ogólnych zasadach rozliczało się corocznie średnio ponad 22,9 mln podatników, z czego około 94% z nich deklarowało podstawę opodatkowania w I przedziale skali podatkowej, niecałe 5% w II i tylko 1,2% w III przedziale. Dla licznej grupy podatników I przedziału skali podatkowej podatek ten, mimo progresywnej skali podatkowej, ma charakter podatku z jedną stawką – właściwą dla I przedziału tej skali. W przedziale tym efekt progresji uzyskuje się tylko dzięki kwocie wolnej od podatku, która im jest wyższa, tym bardziej zaostrza działanie progresji utajonej. Udział tej kwoty w dochodzie do opodatkowania maleje wraz ze wzrostem dochodu, powodując tym samym wzrost udziału w nim podatku liczonego od relatywnie wyższej podstawy. Ponieważ kwota wolna od podatku jest bardzo niska, to efekt progresji jest – słaby.

Składki na ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe osób prowadzących pozarolniczą działalność[36] płacą w całości, z własnych środków, sami ubezpieczeni. Podmioty te podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu, rentowemu i wypadkowemu, natomiast ubezpieczeniu chorobowemu podlegają dobrowolnie na swój wniosek[37]. Podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe w tym przypadku stanowi zadeklarowana kwota, nie niższa jednak niż 60% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale. Składka w nowej wysokości obowiązuje od trzeciego miesiąca następnego kwartału[38]. Górną granicę podstawy wymiaru tychże składek, podobnie jak w przypadku ubezpieczeń pracowników najemnych, stanowi trzydziestokrotność prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok kalendarzowy[39]. Ograniczenia tego nie stosuje się przy ustalaniu podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie chorobowe oraz wypadkowe, przy czym podstawa wymiaru składek na ubezpieczenie chorobowe osób, które temu ubezpieczeniu podlegają dobrowolnie, nie może

[36] Za osobę prowadzącą pozarolniczą działalność zgodnie z przepisami ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych uważa się: osobę prowadzącą pozarolniczą działalność gospodarczą na podstawie przepisów o działalności gospodarczej lub innych przepisów szczególnych, twórcę i artystę, osobę prowadzącą działalność w zakresie wolnego zawodu w rozumieniu przepisów o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne oraz z której przychody są przychodami z działalności gospodarczej w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych, wspólnika jednoosobowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz wspólników spółki jawnej, komandytowej lub partnerskiej. Artykuł 8 ust. 6 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

[37] Artykuł 6 ust. 1 pkt 5, art. 11 ust. 2 oraz art. 12 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

[38] Artykuł 18 ust. 8 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

[39] Artykuł 19 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

przekraczać miesięcznie 250% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale. Kwotę tę ustala się miesięcznie, poczynając od trzeciego miesiąca kwartału kalendarzowego na okres 3 miesięcy na podstawie przeciętnego wynagrodzenia z poprzedniego kwartału, ogłaszanego dla celów emerytalnych[40]. Ponadto ta grupa ubezpieczonych opłaca składkę w wysokości 2,45% podstawy wymiaru na Fundusz Pracy[41], a także na powszechne ubezpieczenie zdrowotne (8,5%), zachowując jednocześnie prawo do odliczenia 7,75% podstawy tej składki od podatku dochodowego od osób fizycznych[42]. Podstawę wymiaru składki na ubezpieczenie zdrowotne dla wyżej wymienionych osób stanowi kwota zadeklarowana, nie niższa niż 75% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw z poprzedniego kwartału, włącznie z wypłatami z zysku[43].

W tabeli 5 zestawiono wysokość wymienionych składek, minimalne podstawy ich wymiaru oraz ich górne granice dla podmiotów prowadzących pozarolniczą działalność. Ponadto wyliczono minimalne składki obowiązujące w czerwcu, lipcu i sierpniu 2005 roku.

W okresie od czerwca do sierpnia 2005 roku miesięczna wysokość składek na ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenie zdrowotne oraz Fundusz Pracy wynosiła powyżej 661,42 zł. Faktyczna kwota tych składek odpowiadała kwocie wymienionej w zdaniu poprzednim, powiększonej o składkę na ubezpieczenie wypadkowe, a także – na wniosek ubezpieczonego – o składkę na ubezpieczenie chorobowe, która dla wyróżnionego okresu wynosiła miesięcznie 35,51 zł. Gdy ubezpieczony uzyskiwał dochód, był również zobowiązany odprowadzić od tego dochodu zaliczkę na podatek dochodowy od osób fizycznych, przy czym ta grupa podmiotów zyskała dość szerokie możliwości wyboru formy opodatkowania podatkiem dochodowym. Podatnicy ci mogą opodatkować dochód na zasadach ogólnych lub wybrać ryczałtowe formy opodatkowania. O ile sam obowiązek płacenia, a także wysokość podatku dochodowego od osób fizycznych – przynajmniej na zasadach ogólnych – zależą od uzyskanego dochodu, o tyle scharakteryzowane wcześniej składki nie uwzględniają wyniku prowadzonej działalności. Jest to czynnik, który z pewnością zniechęca osoby fizyczne do podejmowania pracy na własny rachunek. Konieczność finansowania wysokich składek, zwłaszcza w pierwszych miesiącach prowadzenia działalności często przesądza o jej zaniechaniu.

[40] Artykuł 20 ust. 2 i 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

[41] Artykuł 104 ust. 2 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz art. 39 ustawy budżetowej na rok 2005.

[42] Artykuł 66 ust. 1, pkt 1, art. 242 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz art. 27b updof.

[43] Artykuł 81 ust. 2 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych.

Tabela 5. Wysokość składek na ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenie zdrowotne i Fundusz Pracy, minimalne podstawy ich wymiaru oraz górne granice dla podmiotów prowadzących pozarolniczą działalność w czerwcu, lipcu i sierpniu 2005 roku

Wyszczególnienie	Wysokość składki (w %)	Podstawa wymiaru (w zł)	Górna granica podstawy wymiaru (w zł)	Obligatoryjność	Kwota składki (w zł)
Składki na ubezpieczenia społeczne	34,97**	kwota zadeklarowana, nie niższa niż 60% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale (0,6 · 2415,45 = 1449,27)	-	-	506,81
– na ubezpieczenie emerytalne	19,52	jw.	trzydziestokrotność prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok kalendarzowy (30 · 2423 = 72 690)	tak	282,90
– na ubezpieczenia rentowe	13,00	jw.	jw.	tak	188,41
– na ubezpieczenie chorobowe	2,45	jw.	dwuipółkrotność przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale (2,5 · 2415,45 = 6038,63)	nie	35,51
– na ubezpieczenie wypadkowe*	0,97-3,86	jw.	-	tak	-
Składka na Fundusz Pracy	2,45	jw.	-	tak	35,51
Składka na ubezpieczenie zdrowotne	8,50	kwota zadeklarowana, nie niższa niż 75% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw z poprzedniego kwartału, włącznie z wypłatami z zysku (0,75 · 2425,24 = 1818,93)	-	tak	154,61

* Stopę procentową składki na ubezpieczenie wypadkowe płatnicy składek ustalają samodzielnie na podstawie ustawy z 30 października 2002 roku o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (DzU nr 199, poz. 1673 ze zm.) oraz rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 listopada 2002 roku w sprawie zróżnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków.

** Bez składki na ubezpieczenie wypadkowe.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: art. 18 ust. 8, art. 19 ust. 1, art. 20 ust. 2 oraz art. 22 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych; załącznika nr 2 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 listopada 2002 roku w sprawie zróżnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków; art. 34 i 39 ustawy budżetowej na rok 2005; art. 81 ust. 2 oraz art. 242 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych; komunikatu prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 maja 2005 roku w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w pierwszym kwartale 2005 roku; obwieszczenia prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 15 kwietnia 2005 roku w sprawie przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw, włącznie z wypłatami z zysku, w pierwszym kwartale 2005 roku, MP nr 25, poz. 359.

Pozytywnie należy ocenić przyznanie możliwości opłacania niższych składek ubezpieczenia społecznego osobom rozpoczynającym działalność gospodarczą na własny rachunek. W przypadku osób, które rozpoczęły taką działalność nie wcześniej niż 25 sierpnia 2005 roku, podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe w okresie pierwszych 24 miesięcy kalendarzowych od dnia rozpoczęcia wykonywania działalności gospodarczej stanowi zadeklarowana kwota, nie niższa jednak niż 30% kwoty minimalnego wynagrodzenia. Obniżka ta nie dotyczy osób, które w okresie ostatnich 60 miesięcy kalendarzowych przed dniem rozpoczęcia omawianej działalności prowadziły taką działalność, a także tych, które wykonują ją na rzecz byłego pracodawcy, na rzecz którego przed dniem rozpoczęcia działalności gospodarczej w bieżącym lub w poprzednim roku kalendarzowym wykonywały w ramach stosunku pracy lub spółdzielczego stosunku pracy czynności wchodzące w zakres wykonywanej działalności gospodarczej[44].

3. Koszty pracy w Polsce na tle krajów należących do OECD

Dotychczasowe rozważania skłaniają do stwierdzenia, że koszty pracy w Polsce są wysokie. Natomiast do zgoła odmiennej konkluzji prowadzi analiza porównawcza tychże kosztów w krajach należących do OECD. Koszty pracy[45] w Polsce na tle pozostałych krajów należących do OECD są niskie (zob. tabela 6). W 2004 roku jedynie w czterech krajach (Portugalii, Słowacji, na Węgrzech oraz w Meksyku) były one niższe niż w Polsce. Niskie koszty pracy w tych krajach pozwalają zwiększyć ich atrakcyjność jako miejsca lokalizacji zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Jest to niezwykle istotne, zważywszy, że we wszystkich wymienionych krajach odnotowujemy niski wskaźnik PKB per capita. Przykładowo, wskaźnik ten lokuje nasz kraj na trzeciej pozycji od końca. W 2003 roku był on niższy niż w Polsce jedynie w Meksyku oraz Turcji.

Najwyższe koszty pracy (rocznie ponad 40 tys. $) mają Belgia, Niemcy i Australia. Jednocześnie w dwóch pierwszych wymienionych krajach odnotowujemy wysoki, ponad 50%, udział narzutów na płace w kosztach pracy. Jedynie w Australii bardzo wysokim kosztom pracy towarzyszą relatywnie niskie narzuty na płace, stanowiące niespełna 29% kosztów pracy. Wynika to z niskich składek na ubezpieczenia społeczne. Zatem pod względem wysokości wynagrodzeń dla pracowników jest to bardzo atrakcyjny kraj.

[44] Artykuł 18a ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

[45] W analizie porównawczej krajów OECD koszt pracy odpowiada płacy brutto powiększonej o składki na ubezpieczenia społeczne płacone przez pracodawcę.

Tabela 6. Podatek dochodowy oraz składki na ubezpieczenia społeczne finansowane przez pracownika i pracodawcę w krajach OECD w 2004 roku (jako % kosztów pracy)*

Kraj**	Podatek dochodowy (1)	Składki na ubezpieczenia społeczne finansowane przez		1 + 2 + 3	Koszty pracy (w $)***	PKB per capita (w $, 2003 r.)****
		pracownika (2)	pracodawcę (3)			
Belgia	20,5	10,7	23,0	54,2	46 261	29 500
Niemcy	16,2	17,3	17,3	50,8	42 543	27 100
Australia	22,9	0,0	5,7	28,6	40 630	30 100
Holandia	7,3	22,2	14,0	43,5	39 614	30 300
Szwajcaria	8,9	10,0	10,0	28,9	38 213	32 500
Kanada	16,0	6,2	10,1	32,3	37 856	30 500
Dania	30,4	10,5	0,5	41,4	37 788	30 700
USA	15,4	7,1	7,1	29,6	37 606	37 600
Norwegia	18,5	6,9	11,5	36,9	37 550	37 000
Finlandia	19,5	4,9	19,4	43,8	37 174	28 500
Wielka Brytania	14,5	7,8	9,0	31,3	36 159	29 800
Korea Południowa	2,0	6,5	8,1	16,6	36 125	19 200
Luksemburg	7,9	12,1	11,9	31,9	35 767	53 800
Francja	9,4	9,8	28,2	47,4	35 443	27 800
Japonia	5,2	10,3	11,1	26,6	35 103	28 400
Włochy	14,0	6,9	24,9	45,8	35 005	26 600
Szwecja	18,1	5,3	24,6	48,0	34 606	28 900
Austria	8,4	14,0	22,5	44,9	34 356	30 600
Islandia	24,1	0,2	5,4	29,7	32 194	29 700
Irlandia	9,6	4,5	9,7	23,8	30 236	33 200
Hiszpania	9,7	4,9	23,4	38,0	29 382	24 500
Nowa Zelandia	20,7	0,0	0,0	20,7	28 228	23 200
Grecja	0,5	12,5	21,9	34,9	22 138	20 300
Turcja	12,7	12,3	17,7	42,7	20 003	6 900
Czechy	8,4	9,3	25,9	43,6	19 395	17 200
Polska	5,1	21,1	17,0	43,2	17 319	11 500
Portugalia	4,5	8,9	19,2	32,6	16 128	18 700
Słowacja	5,8	9,9	26,3	42,0	13 997	13 100
Węgry	9,0	9,9	26,9	45,8	13 229	15 200
Meksyk	2,6	1,3	11,4	15,3	10 278	9 500

* Wyliczenia dla rocznego dochodu osoby samotnej bez dzieci, na poziomie średniego wynagrodzenia w przemyśle.

** Kraje uszeregowane według malejących kosztów pracy.

*** Według parytetu siły nabywczej, a więc po uwzględnieniu różnicy cen w porównywanych krajach.

**** W cenach bieżących, według parytetu siły nabywczej.

Źródło: Taxing Wages 2003/2004, OECD oraz National Accounts of OECD countries, Main aggregates, vol. 1. Materiał dostępny na stronie www.oecd.org/topicstatsportal.

Różnica między kosztem pracy a płacą netto, nazywana klinem podatkowym, w Polsce jest znaczna i powstaje głównie za sprawą wysokich obciążeń na rzecz ubezpieczeń społecznych, ponoszonych zarówno przez pracownika, jak i pracodawcę. O ile podatek dochodowy stanowi w Polsce zaledwie nieco ponad 5% kosztów pracy, o tyle składki na ubezpieczenia społeczne stanowią łącznie ponad 38% tych kosztów. Tak wysoki udział składek na ubezpieczenia społeczne w kosztach pracy wystąpił również we Francji, a także – choć już nieco niższy – na Węgrzech i w Austrii oraz na Słowacji i w Holandii.

W 2004 roku łączny udział w kosztach pracy podatku dochodowego oraz składek na ubezpieczenia społeczne w Polsce wyniósł 43,2%, co lokuje nasz kraj na jedenastej pozycji w grupie krajów OECD. Udział ten był najwyższy w Belgii (54,2%), Niemczech (50,8%) oraz Szwecji (48%), a więc w krajach o rozbudowanych świadczeniach społecznych.

Należy również zwrócić uwagę na wysoki udział w kosztach pracy w Polsce składek na ubezpieczenia społeczne, płaconych przez pracownika. W 2004 roku udział ten wyniósł nieco ponad 21%, wyższy odnotowano jedynie w Holandii – ponad 22%. Kolejne co do wysokości udziały odnotowano w Niemczech oraz Austrii, z tym że były one już zdecydowanie niższe i wyniosły odpowiednio – nieco ponad 17 oraz 14%. Wysoki udział w kosztach pracy składek na ubezpieczenia społeczne płaconych przez pracownika, świadczy pośrednio o ich dużym udziale w wynagrodzeniu brutto, co z kolei powoduje znaczną różnicę między wynagrodzeniem brutto i netto. Jest to szczególnie istotne z punktu widzenia pracownika, gdyż z jego perspektywy ważne są nie tyle łączne koszty pracy, co wysokość płacy netto. Natomiast wysokie koszty pracy są czynnikiem ograniczającym popyt na pracę i tym samym przyczyniającym się do wzrostu bezrobocia, co z kolei jest ważne z perspektywy bezrobotnego.

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że w Polsce znaczenie podatku dochodowego od osób fizycznych oraz składek na ubezpieczenia społeczne, a także na niektóre państwowe fundusze celowe w kosztach pracy zależy od wysokości wynagrodzenia brutto. Przy niższym wynagrodzeniu (do trzydziestokrotności prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej w danym roku) dominuje obciążenie z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne, natomiast powyżej tej granicy – podatek dochodowy. O ile udział podatku dochodowego w łącznej kwocie kosztów pracy wskazuje na jego silną progresję, o tyle rozwiązania w zakresie składek na ubezpieczenia społeczne istotnie ją łagodzą. Należy również podkreślić wysokie obciążenia, zwłaszcza pozapodatkowe, dochodów z działalności gospodarczej. Z pewnością jest to czynnik hamujący rozwój działalności gospodarczej i skłaniający niektórych przedsiębiorców do jej prowadzenia w szarej strefie (zgodnie z prawidłowością opisaną przez krzywą A. Laffera), a ponadto ograniczający konkurencyjność naszej gospodarki[46].

[46] *Teoretyczne podstawy reformy podatków w Polsce*, red. J. Ostaszewski, Z. Fedorowicz, T. Kierczyński, Difin, Warszawa 2004, s. 137.

Bibliografia

Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 1999 roku, t. 1, NIK, Warszawa 2000.

Bezrobotni oraz stopa bezrobocia wg województw, podregionów i powiatów (kwiecień 2005 r.), www.stat.gov.pl.

Czerwińska E., Krzemińska D., Kuchlewska M., *Ciężar opodatkowania*, w: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa*. Materiały na konferencję, red. E. Czerwińska, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1993.

Gomułka S., *Recepta na wzrost*, Rzeczpospolita 2001, nr 298.

Jezioro J., Sołtys B., *Twórczość naukowa w ramach stosunku pracy a podatek dochodowy*, Przegląd Podatkowy 1995, nr 12.

Krzemińska D., *Finanse przedsiębiorstwa*, wyd. 3, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 2002.

Małecka E., *Formy opodatkowania dochodu z pozarolniczej działalności gospodarczej osoby fizycznej a obciążenie podatkowe*, w: *Zarządzanie finansami. Biznes, bankowość i finanse na rynkach wschodzących*, red. D. Zarzecki, Uniwersytet Szczeciński i Uniwersytet Północnej Malezji, Szczecin 2005.

Modzelewski W., *Czas na kodyfikację systemu*, Życie Gospodarcze 1996, nr 21.

Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia 2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.

Supińska J., *Rola podatków w polityce społecznej*, w: *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, red. A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Księżopolski, Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 1998.

Teoretyczne podstawy reformy podatków w Polsce, red. J. Ostaszewski, Z. Fedorowicz, T. Kierczyński, Difin, Warszawa 2004.

Wójtowicz W., *Podatki – część szczegółowa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999.

*

Interpretacja Ministerstwa Finansów z dnia 11 stycznia 1995 r. nr PO-804-025/95.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków, DzU nr 200, poz. 1692.

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, DzU 2000 nr 14, poz. 176.

Ustawa z dnia 29 grudnia 1993 r. o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy, DzU 2002 nr 9, poz. 85.

Ustawa z dnia 4 marca 1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, DzU 1996 nr 70, poz. 335.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, DzU nr 123, poz. 776.

Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, DzU nr 137, poz. 887.
Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU nr 99, poz. 1001.
Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, DzU nr 210, poz. 2135.
Ustawa budżetowa na rok 2005 z dnia 22 grudnia 2004 r., DzU 2004 nr 278, poz. 2755.

TAX AND NON-TAX BURDEN ON INCOMES FROM LABOUR IN POLAND

Summary

Apart from gross wages including income tax paid by natural persons, the main elements of labour costs are premiums for social insurance paid both by employees (the insured) and employers (premium payers) and premiums for some state funds. As a result of this burden the difference between labour cost and gross wage minus income tax paid by natural persons (called a tax wedge) in Poland is considerable and restricts the demand for labour. A high tax imposed on wages can restrict the competitiveness of our economy, encourage employees to enter the grey area, lead to bigger unemployment and hinder economic growth. The aim of this paper is to analyse the amount and differentiation in income tax paid by natural persons and premiums for social insurance and some state funds. Moreover the paper presents the amount and structure of labour costs in OECD countries in the year 2004.

Tłum. Ewa Kotkowska